

D'abans del Pla General Metropolità a després de la Direcció General d'Urbanisme

El Col·legi d'Arquitectes, i en especial l'Agrupació d'Arquitectes Urbanistes, han volgut estar presents en aquest acte en memòria d'un dels col·legiats més il·lustres. Els agraeixo la confiança d'haver-me proposat intervenir en nom seu avui aquí.

En tot cas, el que diré resulta de la consideració i l'afecte personal que vaig tenir a en Joan Antoni Solans i del coneixement de la seva trajectòria, que la dedicació a l'urbanisme i la poca diferència d'edat (només dos anys i mig) em van facilitar. Assumeixo, per tant, l'exclusiva responsabilitat de les meves paraules, per bé que penso que la majoria de companys de professió no han de tenir gaire problema a compartir-les.

D'acord amb el programa, haig de parlar de les etapes inicial i final de la seva carrera, però m'agradaria fer també referència a alguns aspectes de les etapes intermèdies, per bé que han estat ja comentades.

ETSAB I INICIS A L'ADMINISTRACIÓ

Vaig tenir en Solans com a professor d'urbanisme a quart de carrera; era el curs 1966-1967. Ell era llavors un jove professor no numerari (PNN) ajudant d'en Xavier Subias. Va estar molt pocs anys a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB) i vaig tenir la sort de coincidir-hi. Era un professor atípic que parlava un llenguatge modern i diferent. Aportava noves referències que ens feien obrir els ulls: parlava del moviment «brownià» del trànsit urbà i sobre «hipòtesis» d'evolució dels processos urbanístics. Les ciutats tenien vida pròpia i l'urbanista havia de saber intervenir-hi a partir de les lògiques i dels factors de les seves dinàmiques.

Certament, en Ribas i Piera ja ens havia introduït alguns conceptes en aquesta línia, però en Solans els explicava amb una brillantor un punt críptica que feien molt suggestiu el seu discurs. Sempre he pensat que aquelles classes van tenir força a veure amb la meua dedicació professional, quasi exclusiva, a l'urbanisme.

Al cap de poc temps en Solans va fer oposicions a funcionari de la Comissió d'Urbanisme (antecessora de la Corporació Metropolitana de Barcelona). Ens va sorprendre. Llavors, en una escola d'arquitectes pretesament genials, que a més havien de fer la revolució, l'Administració pública estava molt malt vista. Però ell tenia clar que l'urbanisme es feia des de l'Administració. Almenys l'«urbanisme real» al qual sempre es va dedicar, aquell que pretén directament corregir les tendències i canviar les coses.

En tot cas va triar bé el lloc on es ficava. Era una institució amb un elevat component tècnic i amb un subgerent que es deia Albert Serratosa, que al cap de poc va ascendir a gerent, per bé que sempre ho va ser «en funcions».

Allà, l'any 1969, es van iniciar els treballs de revisió del denominat Pla Comarcal del 1953, que varen assolir la presentació de la primera versió de la revisió l'any 1974, i varen concloure amb l'aprovació del Pla General Metropolità, el PGM, l'any 1976. En una conversa que vaig tenir amb en Solans a primers de juliol passat, vàrem parlar de muntar una trobada de companys que havíem participat en aquella història i que el motiu podia ser precisament els cinquanta anys des de l'inici d'aquesta.

EL PGM COM A REFERÈNCIA DEL NOU URBANISME DEMOCRÀTIC

Ja s'ha parlat de la tasca d'en Solans en el PGM. Permeteu-me, però, que en destaquí dos aspectes que enllaçarien amb el seu paper com a mestre d'urbanistes, paper que jo vaig conèixer específicament a l'Escola, però que també es projecta des del seu treball com a urbanista.

Un primer aspecte és que el PGM ens va ensenyar que era possible capgirar les coses. Que en aquell moment es podien fer plans que corregissin radicalment els processos abusius, però habituals i acceptats com a inevitables, que malmetien les nostres ciutats. Després del PGM, les revisions dels plans generals d'altres municipis de Catalunya es varen atrevir a anar molt més enllà del que solien fer. No ignoro que el canvi de marc polític, que s'estava produint llavors, també hi va contribuir, però no tinc cap dubte que l'exemple del PGM va ser un referent de primer ordre per redreçar l'urbanisme del país en la direcció correcta.

El segon aspecte és l'instrumental tècnic amb què es va formalitzar el PGM. Va ser una notable aportació personal seva: la precisió gràfica dels plànols, els conceptes de zones i sistemes, les zones amb contingut processual (remodelació,

rehabilitació, transformació d'ús, etc.) i, sobretot, la distinció entre sistemes d'ordenació de l'edificació van ser novetats que varen permetre un planejament molt més rigorós i intencionat en les revisions de plans municipals i que la democratització dels ajuntaments va propiciar a partir de 1979.

Cal recordar també que entre 1965 i 1976, a més de dedicar-se a l'Escola i el PGM, va tenir temps per treballar, des d'un estudi que compartia amb en Xavier Sust, en diversos plans de municipis (Vic, Sant Feliu de Guíxols, Mataró...) i també a Lisboa, amb el seu amic Nuno Portas. És també d'aquests anys la participació d'en Solans en debats de notable transcendència, com el traçat de l'Eix Transversal, que argumentava, amb rigor i números, que havia de passar per Olot, o la discussió sobre el Pla del Metro, que trobava poc metropolitana i que va motivar un article seu amb el suggeridor títol de «Planeamiento del metropolitano *versus* planeamiento metropolitano».

Des dels primers temps va tenir un especial interès a incorporar a la tasca urbanística i al coneixement territorial tots els avenços tecnològics en la realització de models urbans i territorials, mapificació, cartografia, etc., que li semblava que podien ser útils. Aquesta inquietud avantguardista en l'ús d'estrís tecnològics la va mantenir al llarg dels anys i va propiciar una relació fructífera amb en Jaume Miranda, molts anys director de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

«ARQUITECTURES PER A BARCELONA»

De la gestió com a delegat de serveis a l'Ajuntament, voldria destacar una aportació que sol oblidar-se, quan s'explica que un dels factors que varen contribuir a l'èxit del denominat Model Barcelona va ser incorporar a la transformació de la ciutat professionals amb talent, en especial arquitectes, externs a l'Ajuntament. Solans va ser el primer a posar-ho en pràctica. L'any 1977, mitjançant convenis amb el Ministeri d'Obres Públiques i Urbanisme (MOPU) i el Ministeri d'Educació i Ciència (MEC), va posar en marxa un programa de projectes d'equipaments i habitatges públics per a la ciutat, que va aplegar una colla d'arquitectes externs de diverses edats i experiència, però amb talent i ganes de col·laborar. Varen ser en total trenta-set projectes que van representar una irrupció espectacular d'arquitectura pública de qualitat a la ciutat.

Més endavant, com tots sabem, Oriol Bohigas es va ocupar amb una cura especial de l'arquitectura de la ciutat, però en Solans havia fet el primer pas amb una operació exemplar i d'una gran dimensió real. El Col·legi d'Arquitectes se'n va fer ressò amb una exposició que es va dir «Arquitectures per a Barcelona» i amb un número de la revista *Quaderns*, que ens permet encara avui constatar la importància que aquella actuació va tenir.

UNA VISIÓ DES DE FORA DE LA DIRECCIÓ GENERAL D'URBANISME (DGU)

Els vint anys (1980-2000) en què Solans va ser director general d'Urbanisme han estat ja glossats per qui va viure aquest període des de dins i uns anys després el va succeir en el càrrec. Em permeto, tanmateix, afegir alguna cosa pel fet d'haver viscut també la seva direcció, però des de fora. És a dir, com a coautor d'alguns plans, però, especialment, des de responsabilitats en administracions com la Corporació Metropolitana de Barcelona (CMB) i després l'Ajuntament de Barcelona, les quals elaboraven i tramitaven propostes urbanístiques que estaven sotmeses al veredict de la Comissió d'Urbanisme presidida pel director general.

Com és prou sabut, per tal que els plans assolissin l'aprovació havien de complir per una banda totes les exigències tècniques i legals i, per l'altra, al director general li havia de semblar que les propostes eren encertades. Ateses la seva intel·ligència i la seva memòria prodigiosa, els criteris personals amb què valorava les propostes urbanístiques solien ser encertats. Cal assenyalar, però, que a l'urbanisme hi ha moltes coses opinables, i que els ajuntaments de la democràcia no eren com els de l'època del PGM, sinó que reclamaven poder decidir en aspectes que consideraven de la seva competència.

Aquella manera tan personal d'operar va exigir d'en Solans una dedicació extrema a la seva tasca. Va ocupar bona part del seu temps de descans a visitar els llocs i rumiar solucions alternatives a les propostes que no li agradaven. Les volia discutir, amb prou coneixement, amb els alcaldes, regidors i tècnics dels ajuntaments. Això representà un treball intens i sense treva, sovint amb debats tensos i poc agraiats, només recompensat per la consciència de fer les coses millor en bé del país. En molts casos s'aconseguia un feliç acord per a tothom, però en altres la imposició comportava un sentiment de ser injustament tractats en els polítics i els tècnics que no compartien l'opinió del director general.

Conec uns quants companys, arquitectes urbanistes, que encara recorden amb desgrat situacions viscudes. Puc dir que no és el meu cas, però tant a la CMB com a l'Ajuntament de Barcelona vaig viure directament algunes diatribes i renyades d'en Solans.

Recordo la resposta a una consulta prèvia d'una modificació de diversos articles de les normes del PGM. La modificació es promovia des de la CMB, després de vuit anys de rotatge del Pla. L'escrit de resposta va ser duríssim. Venia a dir que les propostes de modificació eren innecessàries i pròpies d'inexperts, si és que no ocultaven finalitats espúries. El fet que darrere d'aquella iniciativa hi fóssim alguns tècnics que havíem col·laborat amb ell en el PGM afegia l'agreujant de traïdoria. Un escrit de vint-i-quatre pàgines realment impactant. Haig de dir, però, que, malgrat aquest rebot descoratjador, la modificació que proposàvem va acabar assolint l'aprovació.

També van ser de domini públic les contínues discrepàncies entre la DGU i l'Ajuntament de Barcelona, sobre les quals es podrien conjecturar algunes explicacions de tipus personal i polític. Tanmateix, almenys pel que fa a la meva experiència a les dues institucions, i deixant de banda l'enuig d'algun moment, una sintonia de fons amb el director general va permetre quasi sempre aclarir els problemes i reconduir les situacions.

DESPRÉS DE LA DGU

El gener de 2000, en Solans va deixar de ser director general d'Urbanisme quan va ser nomenat director del Programa de Planificació Territorial, amb ascens a la categoria administrativa de secretari. En Solans no havia cregut mai gaire en els plans territorials. Penso que per una raó fàcil d'entendre: per la manera com havia exercit durant vint anys la direcció de l'urbanisme de Catalunya, amb criteris i idees a totes les escales que, per la seva autoritat en l'aprovació dels plans, podia fer prevaldre. De fet, l'autor del planejament territorial de Catalunya havia estat ell i l'existència d'instruments d'ordenació del territori més enllà de l'urbanisme només podia haver-li portat complicacions. Tot i això, durant els mesos que va estar en el nou càrrec va tirar endavant el Pla Territorial Parcial de les Terres de l'Ebre. Dubto que fos perquè el fet de no dirigir l'urbanisme li fes veure més sentit al planejament territorial. Més probablement, devia pensar que calia tirar endavant una tasca que li havia estat encomanada, però comptava amb el fet que, a través de l'Institut Català del Sòl, continuaria intervenint en l'urbanisme més proper i tangible.

Però, en tot cas, l'octubre de 2000 va dimitir del seu càrrec amb una declaració pública molt crítica amb el Departament de Política Territorial i Obres Públiques (DPTOP). Va assenyalar tres motius per a la seva rotunda dimissió: 1) la falta de confiança del conseller, que li impedia assolir els objectius en matèria de planejament territorial, 2) l'incompliment de l'acord de mantenir la seva capacitat de proposta i decisió dins l'estructura orgànica de l'INCASÒL i 3) la renúncia del Govern a presentar al Tribunal Constitucional un recurs contra un decret del Govern de l'Estat que recuperava, en tota la seva cruïlla, el text inicial d'aquella llei de «liberalització» de 1978, tan antiurbanística. Cal recordar que, a l'empara del pacte PP-CiU, en Solans hi havia pogut introduir llavors unes correccions que desactivaven els articles més preocupants.

Tres raons de pes, per bé que m'inclino a pensar que la més determinant va ser descobrir que la nova estructura del departament afectaria substancialment l'abast del seu paper a l'INCASÒL.

En Solans va demanar el reingrés a la seva plaça de funcionari, la qual, amb la desaparició de la CMB, havia estat traspassada a la Generalitat. La seva dedicació

absoluta a l'urbanisme des del sector públic havia fet impossible que ell tingués altres alternatives professionals engegades. Així mateix, ni la seva honestedat, extremadament rigorosa, ni el seu tarannà propiciaven les portes giratòries. Afegim que vint anys exercint la tasca de superdirector d'urbanisme tampoc facilitaven una reintegració com a tècnic en el DPTOP.

L'opció, dins la Generalitat, va ser el Departament d'Universitats, des del qual i a través de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) —l'Enric Argullol n'era rector—, i juntament amb l'Institut d'Estudis Territorials, fruit d'un conveni entre la Universitat Pompeu Fabra i la Generalitat, s'albirava una via de treball entre la investigació i la docència en la qual, sens dubte, podia haver aportat molt. La idea, com ell mateix va explicar en algun moment, va tenir alguns entrebancs determinants. Una nova versió de la cooperació Serratosolans, tan fructífera en l'època del PGM, era probablement impossible vint-i-cinc anys després.

Malgrat tot, la seva passió incombustible per l'urbanisme el va portar a abordar, des del denominat Observatori per al Desenvolupament Local, de la mateixa UPF, la redacció d'alguns plans d'ordenació municipal: Puigcerdà, Cardona, Sant Sadurní d'Anoia... Però aquells anys van ser també els del reconeixement a la seva brillant trajectòria anterior, amb condecoracions molt importants: la Creu de Sant Jordi (2003) i la Legió d'Honor francesa (2004), i també amb l'ingrés com a membre a grans institucions culturals del país com l'Institut d'Estudis Catalans, a la Secció de Ciències i Tecnologia (2005), de la qual va ser president, i la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, de la qual va ser president a partir del 2011 fins a la seva malaurada mort.

Voldria explicar, abans d'acabar, una anècdota dels darrers temps professionals, els seus i els meus, que trobo expressiva de les dèries, ja entranyables a aquelles alçades, del personatge.

L'any 2010 la Generalitat havia aprovat el denominat Pla Territorial Metropolità de Barcelona. Era un deure pendent des de 1987, en què es va suprimir la CMB, però amb antecedents des de 1966 (PDAMB). Vàrem pensar que el fet mereixia dedicar un número de la revista *Papers*, que publica l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB), el 55/2012, al nou pla territorial. En el número, a més de presentar el Pla, es va demanar una breu valoració personal d'aquest a quinze persones de diferents perfils professionals però totes elles expertes en planejament de l'espai físic. Entre aquestes persones hi era, naturalment, en Solans. Quan va rebre la invitació, em va enviar un missatge dient que volia avisar-me que el seu paper seria crític, però que, per la consideració que em tenia, m'oferia l'opció de no escriure'l. Li vaig dir que li agraiïa l'advertiment però que les seves crítiques sempre serien interessants i ben rebudes.

El títol que va triar per al seu escrit va ser «El drama del Pla Territorial Metropolità». Allà van rebre uns quants: els plans territorials, els que havien promogut

la llei que els va crear, el Pla Director de 1966, l'esquerra en general, les vegueries, el tripartit, i també els consellers, que, com que no havien fet els deures d'urbanitzar més sòl, havien hagut de recórrer a l'invent de les Àrees Residencials Estratègiques (ARE). Hi ha també alguna crítica al Pla, en concret als plans directors que preveu, però en proporció és ben poca cosa.

Va passar que els escrits tenien limitat el text i a mitja redacció es va adonar que havia entès *paraules* en lloc de *caràcters*. Va haver de retallar substancialment el seu escrit, i crec que queda prou clar que va preferir esgotar la municció disparant contra molts objectius abans que contra el Pla.

Des de llavors, m'agrada pensar que, encara que fos un pla territorial i encara que no l'hagués fet ell, en el fons, no li desagradava.

En tot cas, més enllà dels episodis, les batalletes i les anècdotes que donen color als relats, per acabar voldria expressar, en nom del Col·legi d'Arquitectes, l'agraïment a l'estimat company Joan Antoni Solans, per la seva dedicació, llarga, constant i sense defalliment; a la preservació i millora del nostre espai urbà i territorial, i, així mateix, agrair-li les aportacions al rigor i la solidesa de la pràctica professional de l'urbanisme, que varen ser també un resultat molt estimable del seu treball.

JULI ESTEBAN I NOGUERA
Arquitecte urbanista
Col·legi d'Arquitectes de Catalunya